

УДК 811.161.2:39

МОВНИЙ ОБРАЗ КОНЯ ТА ЙОГО АТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРИ

Оксана Левчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, 79001, Львів, Україна,
тел.: (032) 239 47 17, e-mail: terukr@franko.lviv.ua*

Виявлено лексеми, які є засобами експлікації мовного образу коня як одного з компонентів української мовної картини світу в пісенних фольклорних текстах. Проаналізовано лексико-синтаксичне вираження атрибутивних характеристик досліджуваного зообразу у фольклорному мікросвіті української пісні. З'ясовано, що найчастотніші атрибутиви, які окреслюють мовну постать коня в піснях, виражають позитивну оцінку українського народу і витворюють один із найпоетичніших та найпрекрасніших образів нашої уснопоетичної творчості.

Ключові слова: мовний образ, кінь, пісенний фольклор, атрибутивні характеристики.

Фольклорні тексти – одне з найважливіших джерел для етнолінгвістичних студій, адже в них збережено ті мовні формули та образи, які дають змогу відтворити сегменти цілісного кола найдавніших народних уявлень та вірувань, світогляду певного народу, його мовної картини світу.

В українській науці О. Потебня, узагальнивши та переосмисливши спадок попередників, одним із перших зазначив, що фольклорні твори можуть бути предметом спеціальних мовознавчих студій. Учений стверджував, що народна пісня становить матеріал для лінгвістики, але цій науці потрібна зовсім не пісня, а звук, слово, форма, зворот тощо [12, с. 154]. О. Потебня створив цілісну теорію образного слова. «Етнолінгвістичний підхід, з'ясування природи поетичного слова-символу стали визначальними у його працях» [5, с. 23].

У сучасному мовознавстві розрізняють концептуальну та мовну картину світу. Елементами першої є поняття (концепти), а другої – значення слова. Однак для розуміння явищ і процесів, які відбуваються саме в мовній картині, особливо важливою є ще третя складова – домовна картина світу, уявлення про всесвіт, які на протигагу поняттям не мають лінгвального вираження, але є джерелом для нього. В основі значення слова як мовного явища можуть бути не лише поняття, а й уявлення, вірування, на що звернув увагу ще О. Потебня. Наші вербально не виражені домовні уявлення створюють широкі можливості для різної інтерпретації знань про світ [9, с. 38]. Саме у фольклорному мовленні важливими для аналізу певних лінгвальних явищ є так звані «наївні» уявлення, ментальні образи, які існували ще в ті часи, коли не було мови як окремої знакової системи.

Національна мовна картина світу формує особливе ставлення людини до світу, задає норми поведінки, а виражені за її допомогою значення становлять єдину систему поглядів, своєрідну колективну філософію, притаманну всім мовцям [2,

с. 229]. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у мовознавстві поживилася цікавість до когнітивізму, з'явилося багато наукових праць, присвячених питанням реконструкції та інтерпретації елементів мовної картини світу. Це, зокрема, праці В. Жайворонка, В. Кононенка, В. Конобродської, В. Мойсієнка, Р. Кіся, Н. Данилюк, М. Жуйкової, Л. Лисиченко, Т. Космеди, Ж. Соколовської, О. Сімович, О. Барабаш-Ревак, Є. Бартмінського, Й. Мацькевич, С. Небжеговської, Я. Анусевича, А. Домбровської, М. Пайсерг, Н. Толстого, С. Толстої, О. Гури, С. Нікітіної, Ю. Апресяна, Є. Кубрякової та ін.

Актуальність дослідження картини світу українського фольклору зумовлена посиленням інтересу сучасної мовознавчої науки до лінгвокультурних проблем, серед яких значне місце посідає мовний образ та засоби його репрезентації в тексті.

Фольклорну мовну картину світу репрезентують мовні образи, які становлять об'ємнішу одиницю – концепт. Про це зазначає Л. Лисиченко [10], подаючи рівні мовної картини світу. Отже, мовний образ – це проекція на мову відповідного фрагмента концептуальної картини світу, вербалізована частина концепту, ментальний образ, виражений лінгвальними засобами.

Об'єктом зацікавлення розвідки є мовний образ коня як окремих фрагмент національномовної картини світу українців. До найголовніших концептів загальної картини світу належить поняття *'тваринний світ'*. Воно складається з багатьох елементів, серед яких одним із найуніверсальніших, найчастотніших образів в українському фольклорі є мовний образ коня, який репрезентують номінації: *кінь* (А в ноженьках вороненький *кінь* стоїть [Бодяньські, с. 218]), *коник* (Молодий козаченько *коника* сідла¹ [Верхратський, с. 126]), *коничок* (Та біжи битими шляхами, та вдар *коничок* (копитами) [Бодяньські, с. 218]), *кониченько* (Ой зажурився старостин *кониченько* [Доленга-Ходаковський, с. 215]), *коненько* (Став *коненька* наповати [Максимович, с. 135]), *коняка* (Ой того то я *коняка* поважати буду, за його не взяв би срібла хоч повную грудку [Соціально-побутові, с. 27]), *коница* (Ти сам поїхав сивою *кониною* [Доленга-Ходаковський, с. 466]), *кляча* (Не питай, що я плачу, запрегай сиву *клячу* [Верхратський, с. 148]), *кобила* (Рогом буду трубити, *кобилою* робити [Обрядові пісні Слобожанщини, с. 293]), *кобилка*, *лоша* (Гойда, гойда, гойдаша, де *кобилка*, там *лоша* [Пісенний вінок, с. 198]), *кобильчина* (Ой та тірі дайна, *кобильчина* файна [Пісні з Львівщини, с. 246]), *лошатко* (Твоя сірая кобила ще й *лошатко* народила) (Обрядові пісні Слобожанщини, с. 134), *вороний* (Став *вороний* під зеленим зозуленьки слухати [Доленга-Ходаковський, с. 265]) тощо.

Мета нашої студії – опис лексем, що є засобами експлікації мовного образу коня як одного з компонентів української мовної картини світу. Матеріалом слугуватимуть фольклорні пісенні тексти.

Лексеми на позначення тварин лінгвісти найчастіше аналізують як мовні засоби вираження концепту 'природа' або, якщо говорити про коня, концептів: 'воля' [16], 'козак' [8]. Зоолексеми розглядають і як самостійні концепти тваринного світу на матеріалі фразеологічного фонду українців [13] або ідіолекту окремих письменників [14].

Номени на позначення у фольклорних текстах функціонують як у прямому, так і в переносному (метафоричному, символічному) значенні.

¹ Тут і далі тексти ілюстративного матеріалу подаємо за правописом видань.

Кінь (у прямому значенні) – це «родова назва великої, переважно свійської однокопитної тварини, яку використовують для перевезення людей і вантажів» [7, с. 430]. Як стверджує В. Жайворонок, кінь – давній вірний супутник людини, символізує відданість, швидкість, витривалість і виступає об'єктом різних порівняльних характеристик у народній афористиці («Бувши конем, та стати волон», «З коня на осла зійшов», «Знайся кінь з конем, а віл з волон», «Кінь коневі не рівний») [6, с. 286].

Предметом аналізу є лексико-синтаксичне вираження атрибутивних характеристик мовного образу коня у фольклорному пісенному мікросвіті. Зміст і структура образу відповідають народному способу сприйняття світу. Це означає, що тлумачення мовного матеріалу не покликаються на наукове знання про предмет, а характеризують цей предмет адекватно до «наївного» знання з використанням усталених характеристик, а також їх оцінки, яка є невід'ємним компонентом людського пізнання світу. Усе це виявляє ті значення, які важливі для мови й народної культури.

У досліджуваних фольклорних текстах виділяємо різні мовні засоби – атрибутиви мовного образу коня, які виражають семантику: «портретні» *характеристики* (забарвлення коня, «гардероб» зообразу), «фізичні властивості» (стать, вік, розмір, швидкість, спритність, сила), «внутрішні риси» (характер (вдача) коня, розумові здібності), «соціальні характеристики» (національність, належність до «свого / чужого» світу, суспільний статус, взаємозв'язки «кінь – людина»).

Створення яскравих «портретних» характеристик мовного образу коня зумовлено, передусім, наявністю не менш вдячного «природного матеріалу». Найважливішим елементом у створенні мовного народного «портрету» коня в українському фольклорі є його кольористична характеристика, яку найчастіше залучають до постійного художнього означення.

У реальному житті колірну характеристику коня називають мастю. Масть коня – це пігментація волосяного покриву шкіри. Вона є однією з основних індивідуальних ознак тварини. Основними типами забарвлення коней здавна вважали ворону, гніду, руду та сіру масті [11].

Семантику «забарвлення» в більшості фольклорних творів виражають слова: *вороний* (Прип'яв коня *вороного* до зеленої ліщини [Доленга-Ходаковський, с. 552]), *ворон* (Пійду ж я до ковалика *ворон* коника вкую [Доленга-Ходаковський, с. 213]), *вороненький* (Під явором, під явором коник *вороненький* [Доленга-Ходаковський, с. 417]), *білий* (Ой запрягай, козаченьку, *білу* кобилу [Потебня, с. 251]), *біленький* (Третій коник, як лебідь, *біленький* [Доленга-Ходаковський, Доленга-Ходаковський, с. 544]), *сивий*, *сивесейкий* (Коню *сивий*, коню *сивий*, коню *сивесейкий* [Верхратський, с. 184]), *сив* (Дай же ти, Боже, *сив* кониченька [Колесса, с. 169]), *сірий* (Твоя *сірая* кобила ще й лошатко народила [Обрядові пісні Слобожанщини, с. 134]), *чалий* (Ой єсть у мене кониченько *чалий* [Потебня, с. 99]), *рижій* (Перебирай, *рижій* коню, своїми ногами [Верхратський, с. 162]), *карий*, *бурий* (Там пасуться три кобилі – їдна *кара*, друга *бура* [Жартівливі пісні, с. 364]).

Часто у фольклорному мовленні прикметники на позначення кольору не лише вказують на забарвлення коня, а мають набагато ширшу семантику.

Ознака «вороний», яка так часто функціонує в ліричному фольклорі для характеристики образу коня, слугує здебільшого для естетизації фольклорного мовлення. Епітети *вороний*, *вороненький* настільки узвичаїлися в ліричних текстах, що їх не сприймають як барву, а як невід'ємну частину народнопоетичного зообразу.

Хоча дослідники символіки чорного кольору (а вороний – це «чорний із синюватим полиском» [6, с. 117]) в українському народному мисленні стверджують, що ця барва має зазвичай негативне символічне навантаження, вороний кінь – це один із найпрекрасніших образів українського фольклору. Прикметники *вороний*, *вороненький* виражають значення ‘**супутник та вірний друг козака**’ (Під явором, під явором коник *вороненький*, на конику сидить козак молоденький [Доленга-Ходаковський, с. 417], Умер козак, умер козак посереді поля, лиш остався кінь *вороний* і ясна зброя [Тобілевич, с. 211]), ‘**найкращий з-посеред представників свого виду**’ (Аж мій милий іде і четверо коней веде, а на п’ятому іде, а на п’ятому *вороному* і в жупані голубому [Доленга-Ходаковський, с. 551]), словосполучення *вороний у наряді* актуалізує сему ‘**безцінний**’ (Ой у саду, саду-винограді стояв кінь *вороний* у наряді, ніхто ж тому коню ціни не нарядить [Доленга-Ходаковський, с. 521]).

Ознака ‘**білий**’ у ліричному фольклорі українців засвідчує міфологізм зображення, його надзвичайні чи фантастичні можливості. Лише за допомогою білого коня можна роздобути чарівне тройзілля і, завдяки цьому, стати до шлюбу з коханою: Єсть у мене три коні на стайні: еден коник, як ворон, *чорненький*, другий коник, як голуб, *сивенький*, третій коник, як лебідь, *біленький*. Я тим *чорним* Дунай переплину, а тим *сивим* військо переїду, а тим *білим* тризілле достану, я з Марисей до шлюбу стану [Доленга-Ходаковський, с. 544].

Близьким за своєю семантикою та символічним наповненням до лексеми *білий* є прикметник *сивий*, що в календарно-обрядовій поезії українців свідчить про сакральність мовного образу коня: Грай, *сивий* коню, підо мною, сам Господь Біг надо мною [Доленга-Ходаковський, с. 295].

У деяких випадках така колірна характеристика образу коня, як *найсивіший*, є синонімічною до характеристики ‘**найкращий**’, ‘**найшвидший**’, тобто ознака ‘сивий’ символізує красу, міць, швидкість тварини: Пійду до стайні щонайвищої, щонайкращої, виведу коня *найсивішого* і найбистрішого... [Доленга-Ходаковський, с. 546].

Колірною ознакою *темно-сивенький* має значення ‘**норовистість**’, ‘**нестримність**’ тварини: Під ним коничок *темно-сивенький*, *темносивенький*, барзо буйненький [Колесса, с. 183].

В окремих пісенних контекстах функціонує лексема *лисий*. Місяць в українській народній загадці – це лисий кінь: «*Лисий кінь у ворота загляда*» [15, с. 637]. Лисиною в коней та корів у народі називають білу (світлу) подовгувату пляму на голові. У ліричних творах ця характеристика має абсолютно інше символічне навантаження, аніж у загадках. *Лисий кінь у залізних путах* символізує рекрута. Ознака, яка виражає особливість забарвлення коня, накладається на образ парубка, якого перед призовом стригли налісо: *Лисий* коню, *лисий* коню, а *зельзні пута*, як наважу, дівку зраджу, а сам за рекрута [Верхратський, с. 187].

Серед колірних ознак образу коня в українському фольклорі знаходимо й епітет *рижий*. В аналізованих фольклорних текстах рижий кінь часто має значення перевізника, медіатора між світами. Це частково підтверджує дещо гіперболізовану думку В. Войтовича про те, що «червоний кінь уособлює вогонь і переносить душі небіжчиків у вирій». Навіть у ліричних піснях ознака ‘рижий’ вказує на коня, який хоча й не перевозить у «той» світ, але сповіщає рідних про загибель: Бігай, бігай *рижий* коню, бігай до дому, не вповідай *рижий* коню, що-м се утопиў, но вповідай *рижий* коню, що-м се ужениў [Верхратський, с. 142].

Окрім ознак, які вказують на реальне забарвлення – масть коня, народна уява використовує й фантастичні колірні атрибути цього зообразу. Витворюючи образ надзвичайного диво-коня в українських народних обрядових творах, народне мовлення вживає лексеми *золотий, срібний (сребрний)* (Нема в короля такого коня, ...*золота* грива перси покрила, шовковим хвостом сліди замітав, *сребрним* копитом камінь пробивав [Доленга-Ходаковський, с. 134]), які засвідчують належність тварини до сакральних істот, до вищого світу.

Поодинокі пісенні твори містять мовні характеристики зовнішнього вигляду коня з негативним оцінним компонентом. У тексті жартівливої гаївки натрапляємо на ознаку *‘некрасивий’*, виражену номеном *коростявий* (Ні Івася у віночку, ні Івася у таночку, – поїхав на лови на *коростявім* коні, мишечок ловити – на вечерю варити [Доленга-Ходаковський, с. 80]).

«Гардероб» мовного образу коня становлять лексеми зі значенням упряжі та її атрибутивних характеристик. Номени *золотий, оріховий* використані на означення сідла (Біжи, коню, дорогою широкою, степовою, щоб татари не піймали, сіделечка не здіймали, *сіделечка золотого* з тебе, коня вороного [Колесса, с. 338]), підкови (Та й випала з-під коника *золота підкова* [Потебня, с. 74]); *ремінний* – поводів, *залізний* – вудил (А *поводи* все *ремінний*, а *водильци* все *залізний* [Доленга-Ходаковський, с. 224]); словосполучення *чорним шовком попутаний, сріблом, злотом позагнуздуваний* – упряжі загалом (Чи не бігли сюди коні вороні, *чорним шовком* да й *попутані*, *сріблом*, *злотом позагнуздвані*? [Бодяньські, с. 92]).

Словосполучення *коничок в сідлі* у весільній пісні має значення ‘дорога’, ‘перехід дівчини в «інший» світ’, ‘зміна статусу дівчини на статус жінки’ (За новими сіньми стоїть *коничок в сідлі*, на нім Марися сіла, головоньку склонила [Доленга-Ходаковський, с. 284]); атрибутив *посідланий і погнузданий* містить сему ‘готовий в дорогу’ (Ой під вербою зеленою та стоять коні на припоні і *посідлані й погнуздані* – ой тільки сісти, поїхати [Потебня, с. 40]).

Більшість наведених мовних засобів на позначення «портретних» якостей коня містять позитивний оцінний компонент. Оскільки, за народною категоризацією світу, мовне вираження мають лише найважливіші явища дійсності, то можна стверджувати, що наявність таких характеристик для мовного образу коня виражають значення ‘найкрасивіший, найкращий з-поміж інших тварин цього виду’.

Семантику ‘фізичні властивості коня’ репрезентують ознаки: ‘вік’, ‘стать’, ‘розмір’, ‘швидкість’, ‘сила’, ‘спритність’.

Ознака *‘стать’* рідко актуалізується в пісенному фольклорі. Частіше лексеми *кінь* і *кобила*, окрім значення статі тварини, виражають оцінну характеристику самого образу, наприклад: Вороний *коню*, грай ти підо мною да розвій тугу мою [Доленга-Ходаковський, с. 643] і Ой то та *кобила*, що браму звалила, що браму звалила, воза поломила [Пісні з Львівщини, с. 259]. Номен *кобила* в деяких контекстах має значення ‘людина-трудолюб’ із сатиричною конотацією (Бо йдуть люди з міста, мене ся питають: а чиї то коноплі в полі пропадають? – А най пропадають – я до них не піду, бо я не *кобила*, аби все робила [Жартівливі пісні, с. 211]).

Ознака *‘вік’* виражена лише в жартівливих та дитячих пісенних творах за допомогою слів *кобила (кобилка), лоша (лошатко)*, що мають значення ‘мати’, ‘дитя’ (Твоя сірая *кобила* ще й *лошатко* народила [Обрядові пісні Слобожанщини, с. 134]). Зазначені лексеми вступають в антонімічні відношення: доросла тварина – маля (Гойда, гойда, гойдаша, де *кобилка*, там *лоша*. Ми *кобилку* продамо, а *лошатко* зростимо [Пісенний вінок, с. 198]).

Поняття '**розмір**' у пісенному фольклорі теж виявляється зрідка. У деяких колядках простежуємо сему '**малий**', яка міститься в слові *найменьший* (Ой у Києві там на мураві виходить ми там вороне стадо, межі тим стадом *найменьший* коник [Гнатюк, с. 44]). Очевидно, у колядковому тексті це той самий коник, який у казках із миршавої тварини перетворюється на прекрасного скакуна, диво-помічника головного героя. Отже, номен *найменьший*, окрім основного значення розміру, містить ще сему '**диво-кінь**', яка функціонує в казках та колядках на основі семантико-символічної аналогії '*найменший – найкращий*'.

Поняття '**швидкість**' у пісенному фольклорі виражене лексемами: *скорий* (Ой ти *скорий*, ти добіжиш [Доленга-Ходаковський, с. 679]), *швидший* (Нашого пана, ой, пана Йвана, ой, коник *швидший* і мечик твердий [Колесса, с. 180]), *найбистріший* (Виведу коня найсивішого і *найбистрішого* [Доленга-Ходаковський, с. 546]), *летом* (*Летом*, коники, *летом*, буде горілка з медом [Верхратський, с. 229]) та лексико-синтаксичними конструкціями *як орел літати* (А козаченько сивим коньом грає та *як орел літає* [Доленга-Ходаковський, с. 437]), *летіти стрілою* (*Лети*, кінь, *стрілою* [Тобілевич, с. 107]), *вихром несися* (Ой лети, лети, мій коню, та й *вихром несися* [УНП, с. 65]). Сему '*надзвичайна, нереальна швидкість*' актуалізує текст: *Ой запрагай, хлопче, коні, коні вороні, поїдемо доганяти літа молодії* [Доленга-Ходаковський, с. 509].

Козацькі та весільні пісні засвідчують ознаку '**спритність**', яка виражена предикативними одиницями: *турок не піймає* (Та тебе, коню, *турок не піймає* [Бодянські, с. 218]), *кінь перескочить хмиз зелененький* (А у нашого Антонечка *кінь вороненький, перескочить хмиз зелененький* [Бодянські, с. 80]).

В обрядових піснях функціонує ознака '**сильний**'. Значення '*сильний*' виражають лексема *моцар* (Сідлай ми коня, мого *моцаря*, гей, дай Боже! [Колесса, с. 178]) та фразеологічна одиниця *чутися на силу* (Чи *чутися*, коники, *на силу*, чи повезете княгиню под гороньку крутую, под тую церквоньку святую? [Доленга-Ходаковський, с. 276]).

Негативний оцінний компонент містить ознака '**неідеальний**', актуалізована лексемою *спотикатися* (Дороженька вбита, дороженька проста, і кінь вороненький *спотикається* [Бодянські, с. 92]).

Кінь у фольклорних текстах часто персоніфікована істота, наділена людськими рисами характеру, настроєвими особливостями, психічними та психофізіологічними якостями.

Ознака '**вірний**' виражена лексемою *вірненький* (Ой мій коню вороненький, товаришу мій *вірненький* [УНП, с. 47]).

Семантику '**відважний**' виражають колядки з лицарсько-дружинними мотивами, де кінь – «неодмінний бойовий супутник парубка, який здатний порятувати господаря із найскрутніших ситуацій» [1, с. 164]: *Як ім-тя виніс із трьох побоїв [нагадає кінь господареві], як ми тікали із Туреччини, за нами кульки як дробен дощик! Як ми тікали із Московщини – за нами мечі як ясні свічі! Як ми тікали, землю спорили, та як я тікав з крута берега, з крута берега чрез синє море, не замочив я білі копита* [Гнатюк, с. 203].

Сему '**веселий**' містять слова: *веселенький* (Стоять коні вороні, і п'ють коні, і їдять – *веселенькі* стоять [Потебня, с. 188]), *рад* (Конику мій, чи ти тому *рад*, що ми будем покедати яблонувий сад [Верхратський, с. 126]). Значення '*удачливий*,

фартовий’ експлікує лексема **щісливий** (Кониченьку сивий, будь же ми *щісливий*, завези мі, занеси мі до мої дівчини [Колесса, с. 409]).

Ознака **‘сумний’** функціонує в ліричних та весільних піснях і перегукується з поняттями: ‘сум’, ‘нещастя’, які в народній свідомості пов’язані з утратою коханої, пияцтвом. Значення ‘сумний’ реалізують слова **смутненький** (Ой, коню ж ти, коню, та коню вороненький, ой, чому ж ти, коню, та дуже *смутненький* [Колесса, с. 343]), **зажуритися** (Ой *зажурився* старостин кониченько [Доленга-Ходаковський, с. 215]), **задумати се** (Ой конику воронейкий, чос так *задумаю се*, нема мойї дівчиночки, що я в ній кохаю се [Верхратський, с. 154]), **плакати** (А в ноженьках коник *плаче* [Максимович, с. 48]), словосполучення **головоньку клонити** (Козака несуть і коня ведуть, кінь *головоньку клонить* [Колесса, с. 425]).

Поняття ‘розумові здібності коня’ в пісенному фольклорі українського народу найчастіше виражає атрибутив ‘порадник’. Значення ‘порадник’ актуалізують лексеми **порадонька** (Тільки в мене *порадоньки*, що кінь вороненький [Доленга-Ходаковський, с. 417]), **питати, радити** (Ой став коня *питати*, що дівчині казати, а став коня *радити*, як дівчину зрадити [Тобілевич, с. 160]).

Сукупність фізичних властивостей та внутрішніх характеристик коня виражають ознаки: ‘добрий’, ‘найкращий’, ‘безцінний’. Семантику ‘**добрий**’ містить відповідний прикметник (Пустив свого *доброго* коня в шовкову траву [Потебня, с. 232]). Значення ‘**найкращий**’ реалізують слово **захвала** (Коню ж мій, коню, *захвала* моя, захвали ж мене перед тещеньком, як перед рідним батеньком [Доленга-Ходаковський, с. 266]) та тексти на зразок: *Не жаль мі стада вороного, та жаль мі сивця вороного, що ушеньками панів вітає, а оченьками білії листи пише, а золотим копитом камінь креше* [Доленга-Ходаковський, с. 131], *Шевлоньками вівсик зьобає, ушеньками всіх рад слухає, віченьками звідоньки читає, копитцями біл камінь лупає* [Доленга-Ходаковський, с. 215]. Ознака ‘**безцінний**’ виражена лексико-синтаксичними одиницями: **ціни не нарядити** (Ніхто ж тому коню *ціни не нарядить* [Доленга-Ходаковський, с. 521]), **не взяти б срібла хоч повную груду** (Ой того то я коняку поважати буду, за його не взяв би срібла хоч повную груду [Соціально-побутові, с. 27]).

Негативний оцінний компонент містить ознака ‘**неслухняний**’, наявна в лексемах **дручковий** (Бичем коня, бичем коня, того *дручкового*, ой чем він ся не тримає гостинця твердого [Верхратський, с. 166]), **збуяти** (Коничок *збуяє*, в лісонько погнав [Доленга-Ходаковський, с. 137]). Семантику ‘неслухняний’ виражають також і ширші контексти, наприклад: *Веду коня до Дунаю, а кінь не хоче пити, головоньку задирає, хоче мене убити* [Доленга-Ходаковський, с. 427].

Кінь у фольклорі українського народу – персонаж, який бере активну участь у суспільному житті або особисто, або разом із своїм вершником, тому для нього типовими є й соціальні характеристики.

У весільних піснях нерідко функціонує образ коня зі значенням головного персонажа обрядової драми – нареченого, тобто лексеми **кінь, коник** символізують молодого. Сему ‘**наречений**’ виражають такі тексти: *Став коник під гаєченьком зозуленьки слухати, став вороний під зеленим зозуленьки слухати: – Коли б мні так Марися заплакала, як мні тая зозуля закувала* [Доленга-Ходаковський, с. 265], *Мій конику сивий, який ти щасливий: іпили, ізпили, взяли, що схотіли – із комори скриню, з хати господиню* [Денісюк, с. 179–180].

Відносини коня з козаком, парубком виражає ознака ‘**товариш**’. Її мовна реалізація відбувається за допомогою слів **друг, товариш** (Ой бачу я, бачу коня

вороного, *товариша* свого й *друга* дорогого! [Тобілевич, с. 251]), *слуга* (Ой біля нього та кінь його, старий його *слуга*, та прощається, питається у хазяя-друга... [Соціально-побутові, с. 27]), *брат* (А я бідний, безталанний, степ широкий – то мій сват, шабля, люлька – вся родина, сивий коник – то мій *брат* [УНП 2, с. 29]).

Кінь подекуди виступає й об'єктом суспільних відносин, що виражається атрибутивом 'дар'. Значення 'дар' виражають лексеми: *поклонний* (Прислав мені поклонного коня вороного, а я йому хустиночку з-під злата самого [Доленга-Ходаковський, с. 446]), *даровинонька* (Вислухала его Матінка Божа, дала ж ему *даровиноньку*: красну панну в кріслі, коника в сідлі і нагайку в срібрі [УНП 2, с. 56]).

Як уже було зазначено, часто сучасні лінгвісти розглядають мовний образ коня в межах концепту 'воля'. В аналізованих фольклорних текстах значення 'вільний' актуалізується словосполученням *гуля по волі* (При широких полі, при великих табуні кінь *гуля по волі* [УНП, с. 64]).

Поняття 'національність' у фольклорному мовленні, зазвичай, пов'язане з поняттям 'свій / чужий'. Ознака 'турецький', виражена відповідною лексемою, засвідчує належність коня і його вершника до світу чужинців (В чистім полі край могили – ой там явор зелененький, край явора кінь *турецький*, на конику син царевський [Бодянські, с. 219]). В іншому контексті прикметник *турецький*, навпаки, містить позитивний оцінний компонент і має значення красивого, сильного бойового коня: У тебе коні все *турецькіі*, гей, дай Боже! У тебе стрільби все стрілецькіі, гей, дай Боже! [Колесса, с. 164].

Отже, найчастотніші атрибутиви, які окреслюють мовний образ коня в пісенних текстах, виражають позитивну оцінку українського народу, містять семантику 'товариш', 'порадник', 'наречений' і пов'язані з поняттями забарвлення, краси, швидкості, сили, вірності, розумових здібностей. Протилежну оцінку містять слова, які реалізують ознаки: 'неідеальний', 'сумний', 'неслухняний', 'турецький'.

Досліджуючи національну самобутність естетики українського пісенного фольклору, Я. Гарасим доводить, що «найвищим рівнем фольклорної естетизації відзначається зображення коня» [4, с. 296]. Атрибутивні характеристики мовного образу коня, виявлені в аналізованому матеріалі, беззастережно підтверджують думку сучасного фольклориста. Більшість ознак, наявних у пісенних текстах, містять позитивну оцінку й витворюють один із найпоетичніших та найпрекрасніших образів української уснопоетичної творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антологія українського міфу : у 3-х тт. – Т. 2 : Тотемічні міфи / Зібрав та упоряд. В. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006.
2. Барабаш-Ревак О. Мовна реалізація темпоральної характеристики дій парубка крізь призму українського світобачення / Ольга Барабаш-Ревак // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – Вип. 46, Ч. I. – С. 229–237.
3. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2005.
4. Гарасим Я. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору / Ярослав Гарасим. – Львів : НВФ «Українські технології», 2010.
5. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні : монографія / Ніна Данилюк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010.

6. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006.
7. Кінь // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – С. 430.
8. *Клос А. І.* Етимологія концепту «козак» у контексті питання виникнення та формування козацтва [Електронний ресурс] / Андрій Ігорович Клос. – Режим доступу : <http://nikopol-online.info/112.html>.
9. *Лисиченко Л. А.* Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41.
10. *Лисиченко Л. А.* Мовна картина світу та її рівні / Л. А. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків : Майдан, 1998. – № 6. – С. 129–144.
11. Масть коня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
12. *Потебня О. О.* Естетика і поетика слова / О. О. Потебня : збірник / Пер. з рос., упоряд., авт. вст. ст., прим. І. В. Іваньо, А. Г. Колодна. – К. : Мистецтво, 1985.
13. *Селіванова О. О.* Мовна концептуалізація тваринного світу в українській фразеосистемі / О. О. Селіванова // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. – Симферополь, 2002. – № 35. – С. 112–116.
14. *Серебрянська І. М.* Художньо-мовні засоби репрезентації концепту «кінь» в українській прозі другої половини ХХ ст. / Ірина Серебрянська // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / За заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. – Харків : ХДПУ, 2009. – Вип. 28. – С. 130–135.
15. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К. : Либідь, 1993.
16. *Фатєєва Л. М.* Лінгвокультурологічний концепт «воля» (пареміологічний аспект) / Л. М. Фатєєва // Наукові праці. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Видавничо-редакційний відділ ЧДУ ім. П. Могили, 2007. – Т. 67, № 54. – С. 91–94.

Використані джерела та їхні умовні скорочення

- Бодянські** – Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських. – К. : Наукова думка, 1978. – 328 с.
- Верхратський** – Верхратський І. Говір батюків / Іван Верхратський // Збірник фільологічної секції НТШ. – Львів, 1912. – Т. XV. – 308 с.
- Гнатюк** – Колядки і щедрівки. – Т. 1, 2. Зібрав В. Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1914. – Т. 35. – 269 с.
- Денисюк** – Денисюк І. О. Пісні з-над берегів Турського озера: Пісні і коментарі / Іван Денисюк. – Луцьк : Надтир'я, 2004. – 256 с.
- Доленга-Ходаковський** – Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / Упоряд. О. І. Дей. – К. : Наукова думка, 1974. – 784 с.
- Жартівливі пісні** – Жартівливі пісні. Родинно-побутові / Упоряд. О. І. Дей, М. Г. Марченко, А. І. Гуменюк. – К. : Наукова думка, 1967. – 800 с.
- Колесса** – Колесса Ф. Українська усна словесність: Загальний огляд (із портретами українських етнографів та народних співців): Вибір творів із поясненнями та нотами / Філарет Колесса. – Львів: [б.в.], 1938. – 645 с.

Максимович – Українські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокопія з видання 1827 р. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 344 с.

Обрядові пісні Слобожанщини – Обрядові пісні Слобожанщини / Упоряд. В. В. Дубравін. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 446 с.

Пісенний вінок – Пісенний вінок: Українські народні пісні / Упоряд. А. Михалко. – К. : Криниця, 2007. – 400 с.

Пісні з Львівщини – Пісні з Львівщини : пісенник / Упоряд. Ю. О. Корчинський. – К. : Музична Україна, 1988. – 446 с.

Потебня – Українські народні пісні в записах Олександра Потебні / Упорядк., вступна стаття і приміт. М. К. Дмитренко. – К. : Музична Україна, 1988.

Соціально-побутові – Соціально-побутові пісні / Упорядк. і передм. О. М. Хмільовської. – К. : Дніпро, 1985.

Тобілевич – Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич / Упоряд. С. В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1982. – 424 с.

УНП – Українські народні пісні. – К. : Мистецтво, 1951. – 560 с.

УНП 2 – Українські народні пісні : пісенник / Упоряд. М. Гордійчук. – К. : Музична Україна, 1987. – 270 с.

Стаття надійшла до редакції 10.12. 2011

доопрацьована 26. 01. 2012

прийнята до друку 10. 02 .2012

THE LINGUISTIC IMAGE OF HORSE AND HIS ATTRIBUTIVE DESCRIPTIONS IN UKRAINIAN SONG FOLKLORE

Oksana Levchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
The department of Ukrainian Language,
Universytets'ka Str., 1/234, 79001, Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 47 17, e-mail: terukr@franko.lviv.ua*

In article the author reveals lexemes which are facilities of explication of linguistic appearance of horse as one of components of the Ukrainian linguistic world's picture in song folklore. Lexical-syntactic expression of attributive descriptions of studied zooimage is analyzed in folklore microworld of the Ukrainian song. Frequently used attributives outline the linguistic figure of horse in songs, express the positive estimation of the Ukrainian people and create one of the most poetic and most wonderful images of our folk creation.

Key words: linguistic image, horse, song folklore, attributive descriptions.

**ЯЗЫКОВЫЙ ОБРАЗ ЛОШАДИ И ЕГО АТРИБУТИВНЫЕ
ХАРАКТЕРИСТИКИ
В УКРАИНСКОМ ПЕСЕННОМ ФОЛЬКЛОРЕ**

Оксана Левчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского языка,
ул. Университетская, 1/234, 79001, Львов, Украина,
тел.: (032) 239 47 17, e-mail: terukr@franko.lviv.ua*

Выявлены лексемы, которые являются средствами экспликации языкового образа лошади как одного из компонентов украинской языковой картины мира в песенных фольклорных текстах. Проанализировано лексико-синтаксическое выражение атрибутивных характеристик исследуемого зообраза в фольклорном микромире украинской песни. Выяснено, что более частотные атрибутивы те, которые очерчивают языковую фигуру коня в песнях, выражают положительную оценку украинского народа и создают один из самых поэтических и прекраснейших образов нашего устнопоэтического творчества.

Ключевые слова: языковой образ, конь, песенный фольклор, атрибутивные характеристики.